

**Εικόνα και Δημιουργική Γραφή: Τα ζωγραφικά έργα, οι  
εικονογραφήσεις των λογοτεχνικών βιβλίων και οι  
εικόνες του κινηματογράφου ως ερεθίσματα  
δημιουργικής γραφής στο δημοτικό σχολείο.  
Μία διδακτική πρόταση.**

**Σταύρος Γρόσδος**

**Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.**

**ΜΑ Διδακτική Γλώσσας**

**Δρ. Παιδικής Λογοτεχνίας (Δημιουργική Γραφή στην Εκπαίδευση)**

[stavros@gmail.com](mailto:stavros@gmail.com)

**1. Η δημιουργική γραφή**

Η δημιουργική γραφή είναι μία κατεξοχήν δημιουργική διαδικασία. Ως εκ τούτου η αναζήτηση ενός ορισμού γενικά αποδεκτού και με καθολική εφαρμογή θα ήταν μάλλον μια αντιδημιουργική πράξη. Κι αυτό, γιατί ένας ορισμός προέρχεται από μία κριτική διαδικασία (διατύπωση συμπεράσματος μέσα από τη χρήση κριτηρίων -από τα μέρη στο όλο), όχι, όμως, από μία αποκλίνουσα διαδικασία. Ως γλωσσικό προϊόν ή αποτέλεσμα, ένας ορισμός διαθέτει σταθερότητα, αποδοχή, συμμόρφωση σε κανόνες, ενίοτε στερεότυπους (δεδομένους) τρόπους σκέψης, εστίαση του ενδιαφέροντος στα βασικά σημεία, αλλά όχι αναζήτηση νέων ιδεών ή πλαισίων.

Ο όρος χρησιμοποιείται σήμερα με διττή σημασία: υπονοεί μεν την ικανότητα να ελέγχει και να δαμάζει κανείς τις δημιουργικές σκέψεις και να τις μετατρέπει σε γραφή (Σουλιώτης 1995), αλλά «εμπεριέχει στην ευρεία του σημασία και το σύνολο των διάφορων εκπαιδευτικών πρακτικών και τεχνικών που στοχεύουν στην κατάκτηση συγγραφικών (λογοτεχνικών) δεξιοτήτων» (Καρακίτσιος 2012: 1), δηλαδή τις εκπαιδευτικές διαδικασίες κατά τις οποίες διεγείροντας κατάλληλα τη δημιουργικότητα, οδηγούμαστε στην παραγωγή λόγου με τρόπο ελκυστικό και

παιγνιώδη. Ο όρος παραπέμπει σε διαφορούμενα νοήματα και κατ' εξοχήν υπαίτιο για το αμφιλεγόμενο νόημα αποτελεί το δεύτερο συνθετικό του όρου "δημιουργικός" με τις πολλαπλές, διαφορετικές και ομιχλώδεις ερμηνείες που έχουν κατά καιρούς αποδοθεί στην έννοια της δημιουργικότητας (Κωτόπουλος 2012: 1-2). Η εμπειρική εντύπωση που επικρατεί είναι ότι η δημιουργική γραφή ταυτίζεται με τα είδη γραφής που συναντάμε στα λογοτεχνικά βιβλία και σε "τύπους" κειμένων που αποκαλούμε μυθοπλαστικά. Τα προγράμματα σπουδών (με στόχο το ξεκλείδωμα του κειμένου) και οι διδάσκοντες στα σεμινάρια και τα εργαστήρια δημιουργικής γραφής (στην πλειοψηφία συγγραφείς και φιλόλογοι), ίσως, ενισχύουν την παραπάνω εντύπωση.

Αναζητώντας, λοιπόν, τον ορισμό της δημιουργικής γραφής προσεγγίζουμε και περιγράφουμε τους επιμέρους παράγοντες οι οποίοι εμπλέκονται στη διαδικασία της δημιουργικής γραφής: το γλωσσικό πρόβλημα-ερέθισμα, τον δημιουργικό συγγραφέα, τη δημιουργική διαδικασία και τα στάδιά της, το δημιουργικό προϊόν-κείμενο. Η ολιστική αυτή οπτική της δημιουργικής γραφής δεν περιορίζεται στην αναζήτηση των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν ένα άτομο ως δημιουργικό, αλλά διερευνά τις ιδιαίτερες συνθήκες μέσα στις οποίες η δημιουργικότητα του ατόμου απελευθερώνεται. Η παραπάνω διάσταση συνδέει τη δημιουργικότητα με τον χώρο της παιδαγωγικής και της διδακτικής. Κι αυτό γιατί, αποδεχόμενοι το διδακτέο της δημιουργικής γραφής, εμπλέκουμε *«δύο αλληλοσυμπληρούμενα στοιχεία: την πράξη του να γράφεις (δημιουργικά) και την πράξη να σκεφτείς κριτικά την πράξη της γραφής και τα αποτελέσματά της»*, καθώς *«ο γράφων υιοθετεί μια ενεργή κριτική προσέγγιση για να είναι σε θέση να κατασκευάσει, να επανεξετάσει, να αναθεωρήσει και να διασκευάσει μέρος της δουλειάς του»* (Κωτόπουλος 2012: 3 και 9).

Οι έννοιες της δημιουργικότητας και της δημιουργικής γραφής παρουσιάζουν τόσα πολλά κοινά χαρακτηριστικά ώστε, κάποιες φορές, η περιγραφή της μίας έννοιας να μην ξεχωρίζει από την περιγραφή της άλλης έννοιας. Το δημιουργικό άτομο διακρίνεται για την ικανότητά του να βρίσκει πρωτότυπες/καινοτόμες, εναλλακτικές ιδέες και λύσεις σε καθημερινά προβλήματα. Στη δημιουργική γραφή ο συγγραφέας βρίσκεται μπροστά σε ένα γλωσσικό πρόβλημα, το οποίο καλείται να επιλύσει παράγοντας λόγο, μέσα από μία διαδικασία παραγωγής

ιδεών. Το γλωσσικό πρόβλημα επιδέχεται περισσότερες από μία λύσεις, καθώς το κείμενο που δημιουργείται περιέχει ιδέες και απόψεις καινοφανείς και μοναδικές ως προς τη θέαση του κόσμου. Κι όταν η δημιουργική γραφή έχει ομαδοσυνεργατικό χαρακτήρα, οι συγγραφείς θα ακούσουν, θα μιλήσουν, θα διαβάσουν και θα γράψουν. Ένα γεγονός, ένα κείμενο, ένα πρόσωπο, ένα αντικείμενο, μια λέξη, μια φράση, μια εικόνα, μια ανάμνηση, κι ένα σωρό άλλα ερεθίσματα από τον ορατό ή ασυνείδητο κόσμο, θα “γεννήσουν” μια αρχική ιδέα, θα δημιουργήσουν ανάγκες επικοινωνίας και έκφρασης, διαμέσου της συγγραφής κειμένου. Το γλωσσικό πρόβλημα στο στάδιο της προπαρασκευής είναι άμορφο, ίσως ξένο και επίφοβο στο ξεκίνημα.

Ο δημιουργικός συγγραφέας διαθέτει όλες τις δεξιότητες του δημιουργικού ατόμου. Σε νοητικό επίπεδο διαθέτει ικανότητες δημιουργίας πολλών, διαφορετικών και μοναδικών σκέψεων και ιδεών. Στη συναισθηματική του εικόνα ξεχωρίζει η προθυμία να ρισκάρει, να εκθέσει τον εαυτό του στην επιτυχία ή την αποτυχία, να παίξει με τις λέξεις, να οραματιστεί και να περιγράψει λεκτικά όψεις του κόσμου και να δοκιμάσει πολύπλοκες αφηγηματικές λύσεις. Οι γνωστικές στρατηγικές του περιλαμβάνουν τη χρησιμοποίηση και αναδιαμόρφωση πληροφοριών και απόψεων, τη χρήση των αισθήσεων για την απόκτηση πληροφοριών, ευαισθησία στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και την ικανότητα μεταμόρφωσης ιδεών, αντικειμένων και ρόλων. Όλα τα παραπάνω, δεν είναι εγγενείς ιδιότητες για τον καθένα από εμάς, αλλά αποτελούν δεξιότητες και στρατηγικές. Ως προϊόντα αλληλεπίδρασης, αποκτώνται σταδιακά, άρα είναι διδάξιμα.

Η δημιουργική γραφή είναι ένα «*παιχνίδι και πειραματισμός με τη συγγραφή*» (Καλογεροπούλου 2006: 72-73). Η δημιουργική σκέψη είναι η σκέψη του παιδιού που αγαπάει να ανακαλύπτει, να ερευνά και να διασκεδάζει (Καλογεροπούλου 2006: 74). Το γράψιμο είναι ένα απολαυστικό ταξίδι για μικρούς και μεγάλους, το οποίο σε κάνει να νιώθεις ευφορία διότι η διαδικασία σε επιβραβεύει, κάποιες φορές, περισσότερο από το τελικό αποτέλεσμα. Επιπλέον, η δημιουργική γραφή είναι γραφή ελεύθερη. Ο συγγραφέας δεν ελέγχει απόλυτα αυτό που γράφει, τουλάχιστον στο στάδιο της εύρεσης των ιδεών. Η σκέψη του δεν στρέφεται προς μία κατεύθυνση, αλλάζει συνεχώς πορεία, δεν γνωρίζει τα συμπεράσματα στα

οποία θα καταλήξει (Timbal-Duclaux 1996), ξεκινά και επιστρέφει, στροβιλίζεται στη δίνη ιδεών, απόψεων, ιδεολογιών. Εμπιστεύεται τη φαντασία και αντιμάχεται την κριτική στάση. Και τούτο, διότι κατά τη διαδικασία της δημιουργικής γραφής δεν εφαρμόζονται γραμμικές μέθοδοι, αλγόριθμοι και έτοιμες λύσεις, οι οποίες μπορούν να προγραμματιστούν με ακρίβεια και να καταλήξουν στο “σωστό” αποτέλεσμα, στη “σωστή” λύση. Κι ακόμα, τα στάδια της δημιουργικής γραφής προσομοιάζουν με τα στάδια εκδήλωσης της δημιουργικότητας: την επώαση και την έμπνευση. Για τον συγγραφέα, μικρό ή μεγάλο, μετά την εμφάνιση της απροσδιόριστης αρχικής ιδέας ακολουθεί το στάδιο της εκκόλαψης της, μια περίοδος ασυνείδητων νοητικών διεργασιών. Το ζήτημα μεταφέρεται στο υποσυνείδητο. Ο συγγραφέας ενίοτε αποφορτίζεται από την επίμονη προσπάθεια και κάνει οτιδήποτε εκτός από το να το σκέφτεται. Αργά ή γρήγορα αναδύονται οι ιδέες, μία ή περισσότερες. Μία μεταμόρφωση η οποία δημιουργεί ένα ευχάριστο συναίσθημα, κάποιες φορές ενθουσιασμό. Η παραγωγή γραπτού λόγου περιλαμβάνει το Προσυγγραφικό στάδιο (αυθεντικοποίηση, σχεδιασμός ιδεών και οργάνωση των ιδεών), συνεχίζεται στο Συγγραφικό στάδιο (καταγραφή ιδεών) και καταλήγει στο Μετασυγγραφικό στάδιο (αναθεώρηση-βελτίωση, έκδοση-κοινοποίηση). Η δημιουργική γραφή ως διαδικασία εμφανίζεται κυρίως στο προσυγγραφικό και στο συγγραφικό στάδιο και περιλαμβάνει την Παραγωγή-Επινόηση ιδεών, την Οργάνωση-Διάταξη ιδεών, και το στάδιο της Καταγραφής των ιδεών.

Τα δημιουργικά προϊόντα-κείμενα δεν αρκεί να ικανοποιούν τις βασικές αρχές του κειμενοκεντρισμού, δηλαδή να έχουν αυτόνομο νόημα, να έχουν τη συγκεκριμένη δομή του κειμενικού είδους στο οποίο ανήκουν και να ικανοποιούν τις επικοινωνιακές συνθήκες για τις οποίες γράφτηκαν (για ποια ανάγκη και για ποιον αποδέκτη). Ούτε, βέβαια, αρκεί η φροντισμένη αισθητικά εμφάνιση και η εφαρμογή των ορθογραφικών, συντακτικών και γραμματικών κανόνων. Όλα τα παραπάνω θεωρούνται απαραίτητα. Ωστόσο, τα δημιουργικά κείμενα διαθέτουν επιπλέον ιδιότητες (Schirrmacher 1998): (α). Ρευστότητα-ευχέρεια. Εμφανίζει το κείμενο πλούτο ιδεών ή μια πρωτότυπη ιδέα -επιλογή από πλούτο ιδεών. Διαθέτει συνειρμική ευχέρεια, δηλαδή παράγει σχέσεις και συνειρμούς σε μια δεδομένη ιδέα (πολυσημία). Παραθέτει τα γλωσσικά στοιχεία και τις μονάδες λόγου με

ανορθόδοξο τρόπο, η χρήση του λόγου είναι αποκλίνουσα, οι λεκτικοί συνδυασμοί είναι απροσδόκητοι, αλλά το κείμενο είναι λογικά ικανοποιητικό και ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του γλωσσικού προβλήματος. (β). Ευελιξία. Είναι προϊόν αλλαγών στην κατεύθυνση της σκέψης με προσανατολισμό των γεγονότων και της δράσης των προσώπων σε νέες απρόβλεπτες και μη αναμενόμενες καταστάσεις, με έμφαση σε συμβολικές λειτουργίες. (γ). Πρωτοτυπία. Οι ορατές και αναμενόμενες όψεις του κόσμου αναμορφώνονται, αναδιοργανώνονται, επαναπροσδιορίζονται και οδηγούν στο μοναδικό και ταυτόχρονα στο υποκειμενικό (πολλαπλές αναγνώσεις-ερμηνείες). (δ). Οργάνωση, πολυπλοκότητα. Έκφραση λεπτομερειών (γνωστών πληροφοριών) και οργάνωση ιδεών σε ευρύτερα και πιο περιεκτικά σχήματα. (ε). Χιούμορ. Το στοιχείο της έκπληξης.

Η δημιουργική γραφή δεν ταυτίζεται με τη γλωσσική διδασκαλία σε επίπεδο διδακτικής πρακτικής. Υπάρχουν, βέβαια, σημεία συνάντησης, σημεία τομής. Η προσπάθεια για την απόκτηση μεταγλωσσικών δεξιοτήτων, δηλαδή γνώσεων για τη γλώσσα δεν αποτελεί σημείο συνάντησης. Η γνώση για τη γλώσσα, οι μεταγλωσσικές δεξιότητες επεξεργασίας του κειμένου σε διάφορα επίπεδα (διόρθωση λαθών, αναδιατυπώσεις, προσθήκες, αφαιρέσεις, αναδιατάξεις, η αναζήτηση της γλωσσικής συνοχής, της νοηματικής συνεκτικότητας, της πληροφοριακής πληρότητας και της επικοινωνιακής καταλληλότητας του κειμένου), η μελέτη της δομής των κειμενικών ειδών και η ικανότητα νοηματοδότησης των κειμένων, δεν αποτελούν αμελητέες γνώσεις και δεξιότητες για τον συγγραφέα. Η διδακτική της δημιουργικής γραφής χρησιμοποιεί τις δεξιότητες οι οποίες αναπτύσσονται στη διδασκαλία της γλώσσας (ακρόαση, ανάγνωση, προφορική και γραπτή έκφραση), αλλά και τις μεταγλωσσικές (γραμματική, συντακτικό) και τις μεταγνωστικές δεξιότητες (αυτοδιόρθωση-αυτοαξιολόγηση). Τα παραπάνω αποτελούν εργαλεία και μέσα, αλλά δεν αρκούν, ακόμα κι όταν η συγγραφή του κειμένου πραγματοποιείται με την εφαρμογή των αρχών της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας. Δεν οδηγούν κατ' ανάγκη στην εκδήλωση και των έκφραση των δημιουργικών ικανοτήτων του συγγραφέα. Διότι η μελέτη των κειμένων αποτελεί μια γνωστική και μεταγνωστική διαδικασία με

έμφαση στο προϊόν, στο αποτέλεσμα. Η δημιουργική γραφή ανάμεσα στο τι και το πώς του κειμένου ενδιαφέρεται πρωτίστως για το περιεχόμενο.

Σκοπός της διδακτικής της δημιουργικής γραφής είναι να καταστήσει τα παιδιά αυτόνομα στην παραγωγή κειμένων κάθε είδους (αν και η επικρατούσα άποψη περιλαμβάνει κυρίως την παραγωγή λογοτεχνικών κειμένων). Το πλήθος των διδακτικών εφαρμογών, οι οποίες έχουν δοκιμαστεί στη διδακτική πρακτική στα εργαστήρια για παιδιά και ενήλικους, έχουν καταδείξει ότι δεν υπάρχει ένα και μοναδικό άκαμπτο μοντέλο διδασκαλίας, αλλά πολυπαραδειγματικές τεχνικές/ στρατηγικές οι οποίες περιλαμβάνουν πλήθος και ποικιλία δραστηριοτήτων, που χαρακτηρίζονται για την ευρηματικότητα, την προσαρμοστικότητα και τον επικοινωνιακό χαρακτήρα. Η διδακτική παρέμβαση περιλαμβάνει απλές ασκήσεις, όπου περισσεύει ο αυθορμητισμός αλλά και σχεδιασμό δραστηριοτήτων. Είναι κειμενικά γεγονότα, στα οποία τα παιδιά συμμετέχουν. Ένα σύνολο δραστηριοτήτων πραγματώνονται από τον αρχάριο συγγραφέα, στοχεύουν στην απόχτηση γνωστικών και κοινωνικο-συναισθηματικών στρατηγικών γραφής και επιδίωξη την παραγωγή και την οργάνωση ιδεών στο προσυγγραφικό, κυρίως, στάδιο. Προηγείται ένα ισχυρότατο συναισθηματικά ερέθισμα: ένα γεγονός, ένα κείμενο, σταθερές ή κινούμενες εικόνες. Η συναισθηματική ταύτιση του παιδιού και ο βαθμός συμμετοχής του στο γεγονός-ερέθισμα είναι συνάρτηση: (α) της αληθοφάνειας του προσομοιωτικού γεγονότος, (β) του παιγνιώδη χαρακτήρα του γεγονότος, (γ) της θεματολογίας του γεγονότος, η οποία εμπίπτει στα ενδιαφέροντα του παιδιού και (δ) στο κατά πόσο η φύση του γεγονότος επιτρέπει την εκδήλωση των εμπειριών του παιδιού.

Οι εικόνες οι οποίες θα επιλεγούν ως ερεθίσματα δημιουργικής γραφής είναι πρωτότυπες ή γνήσιες, διακρίνονται για την πολυτροπικότητά τους, ανασύρονται από τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο της δράσης των παιδιών, στο όνομα της αναγνωσιμότητάς τους δεν απογυμνώνονται από τις οπτικές τους αξίες (αισθητικοκοινωνική διάσταση) και συμβάλλουν στη δημιουργία πλαισίων επικοινωνίας.

## 2. Η ερευνητική διαδικασία

Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη συμπεριλαμβάνει μία παρέμβαση, η οποία διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης καθώς από το ξεκίνημα υπήρχε «ένα σχέδιο», μια διδακτική πρόταση, ανοιχτή σε βελτιωτικές αλλαγές, «μια κυκλοειδής σπείρα σχεδιασμού, δράσης, παρατήρησης του σχεδίου και σκέψης», όπου η καθεμία απ' τις ενέργειες συσχετίζεται με τις άλλες και τέλος «ενεργός εμπλοκή» των συμμετεχόντων στην πρακτική σε κάθε στιγμή της δραστηριότητας (Carr & Kemmis 1997: 220). Η εμπλοκή των εκπαιδευτικών είχε ως σημείο εκκίνησης βιωμένες ανάγκες και προβλήματα των μαθητών/τριών τους μέσα στη σχολική αίθουσα. Οι εκπαιδευτικοί υιοθέτησαν τα ερωτήματα: (α) Αν και με ποιους τρόπους μπορεί να αλλάξει η στάση των μαθητών/τριών απέναντι στη διαδικασία της συγγραφής κειμένων και (β) Αν υπάρχουν τρόποι βελτίωσης των κειμένων που παράγουν οι μαθητές/τριες ως προς τα δημιουργικά τους χαρακτηριστικά. Γενικός σκοπός της έρευνας είναι, διαμέσου της υλοποίησης μίας διδακτικής πρότασης με την εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής σε σχολικές τάξεις στις οποίες φοιτούν παιδιά προεφηβικής ηλικίας (τάξεων Δ', Ε' και Στ' του δημοτικού σχολείου), με εμπλοκή των εννοιών της δημιουργικής γραφής και του οπτικοακουστικού γραμματισμού, με τα έργα της τέχνης (ζωγραφικά έργα, εικονογραφήσεις των λογοτεχνικών βιβλίων και εικόνες του κινηματογράφου) να χρησιμοποιούνται ως ερεθίσματα παραγωγής ιδεών στο προσυγγραφικό στάδιο, με την τεχνική της τροποποίησης και ανατροπής μοτίβων, και την ταυτόχρονη εφαρμογή δραστηριοτήτων οπτικοακουστικού γραμματισμού με στόχους την απόλαυση/ κατανάλωση, την κριτική προσέγγιση και την παραγωγή εικόνων:

(α) Η διερεύνηση της εφικτότητας και η καταγραφή προβλημάτων που ανακύπτουν στην εφαρμογή προγραμμάτων δημιουργικής γραφής με τη χρήση εικόνων στο δημοτικό σχολείο υπό τις παρούσες συνθήκες.

(β) Η καταγραφή των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στα ζητήματα της διδακτικής της δημιουργικής γραφής και η αποτύπωση των διδακτικών πρακτικών των εκπαιδευτικών.

(γ) Η διερεύνηση της δυνατότητας μεταβολής σε θετική κατεύθυνση της στάσης των μαθητών/τριών απέναντι στις διαδικασίες συγγραφής κειμένων με την εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής σε παιδιά προεφηβικής ηλικίας.

(δ) Η διερεύνηση του βαθμού βελτίωσης των κειμένων που παράγουν οι μαθητές/τριες, ως προς τα δημιουργικά τους χαρακτηριστικά, με τη χρήση τεχνικών δημιουργικής γραφής, σε σύγκριση με τα κείμενα που παράγουν κατά τη γλωσσική διδασκαλία.

Σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν εννέα δίωρες διδακτικές παρεμβάσεις (διδασκαλίες) σε δεκαέξι τάξεις (Δ', Ε' και Στ') ισάριθμων δημοτικών σχολείων (οργανικότητας 6/θεσίων και άνω). Δίδαξαν οι εκπαιδευτικοί των τάξεων. Υλοποιήθηκε, επίσης, εισαγωγικό μάθημα (πέραν των εννέα διδασκαλιών) με θέμα τη δομή της αφήγησης. Ως διδακτικό υλικό χρησιμοποιήθηκε στις τρεις πρώτες διδασκαλίες ζωγραφικά έργα (Βαν Γκογκ, Σαγκάλ, Μιρό), στις τρεις επόμενες διδασκαλίες εικονογραφήσεις και κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας και στις τρεις τελευταίες διδασκαλίες αποσπάσματα κινηματογραφικών ταινιών (Μαίρη Πόπινς –σκην. Ρόμπερτ Στίβενσον, Τα κόκκινο μπαλόνι –σκην. Αλμπέρ Λαμορίς, Το χαμίμι –σκην. Τσάρλι Τσάπλιν). Τα στάδια της διδασκαλίας: (α) Προβολή του έργου (ζωγραφικός πίνακας ή εικόνα λογοτεχνικού βιβλίου ή κινηματογραφική ταινία), (β) Συζήτηση – Πρώτες αυθόρμητες εντυπώσεις των μαθητών/τριών, (γ) Προσέγγιση του έργου, (δ) Δραστηριότητες δημιουργικής γραφής (φύλλο εργασίας), (ε) Προεκτάσεις (δραστηριότητες εικαστικές, κίνησης κ.λπ.).

Στην έρευνα συμμετείχε μία ομάδα εκπαιδευτικών οι οποίοι εργάζονται σε διαφορετικά σχολεία. Ο ερευνητής είχε τον ρόλο του εξωτερικού συνεργάτη - διευκολυντή (facilitator) ως σύμβουλος, συντονιστής και εμπνευστής (Κατσαρού και Τσάφος 2003). Ως προς τον τύπο της έρευνας, η συγκεκριμένη μελέτη εντάσσεται στο πρακτικό τύπο έρευνας δράσης, καθώς στοχεύει στο γεφύρωμα ανάμεσα στη θεωρία και την πρακτική, χωρίς αναζήτηση της ερμηνείας αιτιών και αποτελεσμάτων, αλλά βασική επιδίωξη τη διαμόρφωση πρακτικά εφαρμόσιμων και αποτελεσματικών διδακτικών προτάσεων.

Ως προς τη συλλογή δεδομένων επιλέχθηκε η πολυμεθοδική προσέγγιση ως ο πλέον ασφαλής τρόπος προκειμένου να συλλέξει ο ερευνητής τα δεδομένα της



έρευνας και να τα ελέγξει, επιβεβαιώνοντας την αλήθεια των αναφορών των υποκειμένων. Συγκεκριμένα, αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τη συλλογή στοιχείων από έναν αριθμό ερωτώμενων και πηγών, και στη συνέχεια με τη σύγκριση και την αντιπαραβολή των δεδομένων με σκοπό να διεξαχθεί μια όσο γίνεται πληρέστερη και ισορροπημένη έρευνα (Bell 2001: 106). Η συλλογή δεδομένων από το σύνολο των εμπλεκόμενων και η διασταύρωση εμπειριών ή πληροφοριών από διαφορετικές πηγές και οπτικές (τριγωνοποίηση) προσφέρει τα εχέγγυα εγκυρότητας και αξιοπιστίας της έρευνας.

Ως εργαλείο της έρευνας, για τη διερεύνηση τόσο της αποτελεσματικότητας της πειραματικής μεθόδου όσο και της στάσης και της ανταπόκρισης των μαθητών/τριών, όσο και της συνολικής καταγραφής της δράσης σε ό,τι αφορά τους μετέχοντες, εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες, εφαρμόστηκαν οι μέθοδοι της παρατήρησης, του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης. Ο ερευνητής υπήρξε ο συστηματικός παρατηρητής στα τμήματα μάθησης, γιατί γνώριζε το θεωρητικό μέρος, είχε σχεδιάσει τη διδακτική πρόταση, διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και διαμόρφωση της δράσης και ταυτόχρονα υλοποιούσε τους ρόλους του διευκολυντή και του κριτικού φίλου. Για τη συγκεκριμένη έρευνα, λόγω του μεγάλου εύρους της παρέμβασης, επιλέχθηκε η μέθοδος της μη συμμετοχικής παρατήρησης με περιορισμένο βαθμό συμμετοχής του παρατηρητή. Τα υπό παρατήρηση τμήματα διδασκαλίας επιλέχθηκαν τυχαία και θεωρήθηκαν ως “πρότυπα δόμησης” για την κατασκευή της ερευνώμενης “πραγματικότητας”. Επίσης ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των ερωτηματολογίων. Χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι υλοποίησαν τις δράσεις. Εκτός των προαναφερομένων μεθοδολογικών εργαλείων, χρησιμοποιήθηκε και η μέθοδος των συνεντεύξεων. Επιλέχθηκε ο τύπος των ημιδομημένων συνεντεύξεων που δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς και ελήφθησαν από τον ερευνητή. Η δόμηση των ερωτημάτων στηρίχθηκε στους άξονες βάσει των οποίων συντάχθηκαν οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Ως μεθοδολογικό εργαλείο ερμηνείας των αποτελεσμάτων

των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου. Επιπλέον για την αξιολόγηση των γραπτών ανταποκρίσεων των μαθητών/τριών σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής από τους εκπαιδευτικούς χρησιμοποιήθηκε οδηγός με συγκεκριμένους δείκτες αξιολόγησης/προσέγγισης των κειμένων. Το δημιουργηθέν από τον ερευνητή μοντέλο προσέγγισης των κειμένων αποτελεί σύζευξη στοιχείων από τη θεωρία της αφήγησης και τις θεωρίες περί δημιουργικότητας.

Τα χαρακτηριστικά της έρευνας ήταν η συμμετοχικότητα (οι εκπαιδευτικοί συμμετείχαν ενεργά στον σχεδιασμό, στην υλοποίηση της διδασκαλίας και στην αξιολόγηση των παρεμβάσεων), η λειτουργικότητα (η διδακτική πρόταση είναι άμεσα εφαρμόσιμη), ευελιξία και προσαρμοστικότητα (οι εκπαιδευτικοί είχαν τη δυνατότητα αλλαγών τόσο στο περιεχόμενο όσο και στο διδακτικό υλικό και τις δράσεις), η συνεργατικότητα (συνεργασία ερευνητή και εκπαιδευτικών, με συζητήσεις, ανταλλαγή ιδεών, διατύπωση απόψεων και εναλλακτικών λύσεων), η αυτό-αξιολόγηση (οι εκπαιδευτικοί σε όλα τα στάδια της παρέμβασης ενθαρρύνθηκαν να αξιολογούν τις δράσεις -ενδιάμεση και τελική αξιολόγηση).

Στα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης έρευνας θα μπορούσαν να καταγραφούν:

(α) Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο φυσικό χώρο εργασίας των εκπαιδευτικών, μέσα στη σχολική αίθουσα (με τη συγκεκριμένη υλικοτεχνική υποδομή που διαθέτουν).

(β) Η εμπλοκή των ίδιων των εκπαιδευτικών στην ερευνητική διαδικασία (με εθελοντική συμμετοχή) εγγυήθηκε μια αυθεντικότερη ανάλυση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

(γ) Υπήρξε παραγωγή εκπαιδευτικής θεωρίας, με την αντιμετώπιση πρακτικών εκπαιδευτικών θεμάτων και, ταυτόχρονα, λειτούργησε ως μία επιμορφωτική διαδικασία για τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν.

(δ) Πρόσφερε τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να αναπτύξουν τις ιδιαίτερες κλίσεις τους, τις ικανότητες και τις δεξιότητες τους και να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και τις στάσεις τους απέναντι σε αυτήν.

### 3. Συμπεράσματα

Η παρούσα ερευνητική προσπάθεια σε πρακτικό επίπεδο, με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της διδακτικής πρότασης, φιλοδοξεί να αναπτύξει εργαλεία διδασκαλίας που εμπλέκονται στη διδακτική της δημιουργικής γραφής, να χρησιμεύσει ως σεμινάριο δημιουργικής γραφής για τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς και να συμβάλλει στον προβληματισμό και τη συζήτηση γύρω από τα ζητήματα του οπτικοακουστικού γραμματισμού, της λογοτεχνίας, της δημιουργικής γραφής και της παραγωγής λόγου στο ελληνικό πρωτοβάθμιο σχολείο. Η ερευνητική μελέτη έστρεψε τα συμπεράσματα σε τρεις κύριες κατευθύνσεις:

(α) Πρόβαλλε την αναγκαιότητα της εισαγωγής των εννοιών του οπτικοακουστικού γραμματισμού, της λογοτεχνίας και της δημιουργικής γραφής στο ελληνικό πρωτοβάθμιο σχολείο.

(β) Οριοθέτησε τα παιδαγωγικά προαπαιτούμενα της εισαγωγής των παραπάνω εννοιών στην εκπαίδευση (στοχοθεσία, περιεχόμενο, μεθοδολογία/διδακτικές πρακτικές, διδακτικό υλικό).

(γ) Ενίσχυσε τη λειτουργικότητα, την εφικτότητα και την παιδαγωγική ωφελιμότητα της διδακτικής πρότασης η οποία υλοποιήθηκε.

Συγκεκριμένα:

1. Η διδακτική πρόταση αποδείχθηκε εφικτή και πρακτικά υλοποιήσιμη για όλες τις σχολικές τάξεις της πειραματικής εφαρμογής υπό τις παρούσες συνθήκες. Ταυτόχρονα καταγράφηκε και η εκπλήρωση των προσδοκιών των εκπαιδευτικών από την εφαρμογή των δραστηριοτήτων

2. Η καταγραφή των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στα ζητήματα της διδακτικής της δημιουργικής γραφής και η αποτύπωση των διδακτικών πρακτικών των εκπαιδευτικών αναδεικνύει τον προβληματισμό τους γύρω από τον χαρακτήρα του σημερινού σχολείου αλλά και σε επιμέρους ζητήματα, όπως η παραγωγή γραπτού λόγου: (α) Συμμετέχουν εθελοντικά με θετική διάθεση και με αμείωτο ενθουσιασμό, τον οποίο πολύ παραστατικά παρουσιάζουν στη διάρκεια των συναντήσεων με τον ερευνητή, σε μία μη θεσμοθετημένη διδακτική πρωτοβουλία.

(β) Επιλέγουν τη συμμετοχή τους (και των μαθητών/τριών τους) σ' ένα πρόγραμμα δημιουργικής γραφής ελπίζοντας ότι θα καταφέρουν να επιλύσουν τα

προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριές τους στην παραγωγή γραπτού λόγου στη γλωσσική διδασκαλία. (γ) Μυούνται στη στοχοθεσία τόσο του οπτικοακουστικού γραμματισμού όσο και της δημιουργικής γραφής. (δ) Ανακαλύπτουν ότι το θετικό ψυχολογικό κλίμα, οι τεχνικές ανάπτυξης της κριτικής στάσης (στην προσέγγιση των εικόνων) και της αποκλίνουσας στάσης (στη δημιουργική γραφή), οι ανοιχτές αναγνώσεις και η αλλαγή στάσης του εκπαιδευτικού, όχι μόνο αποτελούν προαπαιτούμενα της διδακτικής της δημιουργικής γραφής, αλλά ταυτόχρονα παράλληλοι στόχοι. (ε) Εμφανίζονται θετικοί στη θεσμοθετημένη παρουσία της δημιουργικής γραφής στο πρόγραμμα σπουδών του δημοτικού σχολείου και στην εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής ως τμήμα της καθημερινής διδακτικής πρακτικής. (στ) Θεωρούν ότι τα στοιχεία τα οποία κυριαρχούν στη διδακτική της δημιουργικής γραφής είναι: η εκδήλωση αποκλίνουσας στάσης (φαντασία), η αναγκαιότητα ύπαρξης ερεθίσματος, η ελευθερία έκφρασης, η παραγωγή πρωτότυπων ιδεών, η απόλαυση της δημιουργίας, η δημιουργικότητα, η χρήση διδακτικών πρακτικών/τεχνικών και η έκφραση συναισθημάτων. Η εικόνα (profile) του εκπαιδευτικού, η οποία πρόβαλλε μέσα σ' αυτές τις παιδαγωγικές συνθήκες οι οποίες διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια υλοποίησης των δράσεων και θεωρήθηκαν απαραίτητες για την ανάδυση της δημιουργικότητας των παιδιών, είναι περισσότερο του συνδημιουργού και εμπυχωτή και λιγότερο του αξιολογητή των γραπτών των παιδιών. (ζ) Δεν αποσυνδέουν ολοσχερώς τη στοχοθεσία της διδασκαλίας της δημιουργικής γραφής από τους στόχους της γλωσσικής διδασκαλίας.

3. Δείκτης αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας της προτεινόμενης διδακτικής παρέμβασης αποτελούσε η δυνατότητα μεταβολής σε θετική κατεύθυνση της στάσης των μαθητών/τριών απέναντι στις διαδικασίες συγγραφής κειμένων με την εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής σε παιδιά προεφηβικής ηλικίας: (α) Οι μαθητές/τριες υποδέχονταν την ανακοίνωση πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων (προκαταβολικός οργανωτής) με ενδιαφέρον και ενθουσιασμό. (β) Ο βαθμός συμμετοχής και προσπάθειας των μαθητών/τριών στις δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από μέτρια έως σχεδόν ενθουσιώδη. (γ) Η στάση των μαθητών/τριών απέναντι στο γραπτό λόγο, με τη συμμετοχή τους στις

δραστηριότητες, αλλάζει σε αρκετά μεγάλο βαθμό σε θετικότερη κατεύθυνση. (δ) Είναι εμφανής η αλλαγή στάσης των μαθητών/τριών σας με χαμηλές συγγραφικές δεξιότητες κατά τη διάρκεια υλοποίησης των δράσεων απέναντι στα δρώμενα της τάξης ως προς τη συμμετοχή.

4. Με θετικό πρόσημο εμφανίζεται και ο έτερος δείκτης αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας της προτεινόμενης διδακτικής παρέμβασης, ο βαθμός βελτίωσης των κειμένων που παράγουν οι μαθητές/τριες, ως προς τα δημιουργικά τους χαρακτηριστικά, με τη χρήση τεχνικών δημιουργικής γραφής, σε σύγκριση με τα κείμενα που παράγουν στη γλωσσική διδασκαλία: (α) Βελτίωση των κειμένων παρατηρείται και στις τρεις κατηγορίες αξιολόγησης: οργάνωση κειμένου, πρωτοτυπία, φαντασία. (β) Ο βαθμός βελτίωσης των κειμένων των μαθητών/τριών εμφανίζεται θετικότερος στον δείκτη της φαντασίας. Ακολουθεί η βελτίωση στον δείκτη της πρωτοτυπίας. Μικρότερη βελτίωση καταγράφηκε στον δείκτη της οργάνωσης του κειμένου. (γ) Οι μαθητές/τριες με χαμηλές συγγραφικές δεξιότητες ενώ εκδηλώνουν ενδιαφέρον, ενθουσιώδη συμμετοχή στις συζητήσεις, αποκλίνουσα στάση (φαντασία) και παράγουν πολλές και πρωτότυπες ιδέες, εμφανίζουν αδυναμία στην οργάνωση, μεταφορά και αποτύπωση των προφορικών ιδεών τους σε γραπτό λόγο. (δ) Οι τρεις μορφές του διδακτικού υλικού (ζωγραφικά έργα, εικονογραφήσεις των λογοτεχνικών βιβλίων και κινηματογραφικές εικόνες) αποδείχθηκαν εξίσου αποτελεσματικές στην παραγωγή ιδεών, γεγονός που επιτρέπει (ή επιβάλλει) τη χρήση ποικίλου εικονικού υλικού με διαφορετική μορφή.

Συμπερασματικά, η διδακτική πρόταση προβλέπει την εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής με ταυτόχρονη εφαρμογή δραστηριοτήτων οπτικοακουστικού γραμματισμού, σε σχολικές τάξεις στις οποίες φοιτούν παιδιά προεφηβικής ηλικίας (τάξεων Δ', Ε' και Στ' του δημοτικού σχολείου). Τα έργα της τέχνης (έργα ζωγραφικής, εικονογραφήσεις των λογοτεχνικών βιβλίων και εικόνες του κινηματογράφου) χρησιμοποιούνται ως ερεθίσματα παραγωγής ιδεών στο προσυγγραφικό στάδιο, με την τεχνική της τροποποίησης και ανατροπής μοτίβων. Τα ερευνητικά δεδομένα οδήγησαν: (α) στην καταγραφή θετικών συμπερασμάτων ως προς τη λειτουργικότητα της διδακτικής πρότασης, (β) τη θετική στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε

διδασκτικές προτάσεις με παρόμοιο περιεχόμενο, (γ) στην αλλαγή στάσης των μαθητών/τριών απέναντι στην παραγωγή γραπτού λόγου και (δ) τη βελτίωση των παραγόμενων κειμένων των μαθητών/τριών ως προς τα δημιουργικά χαρακτηριστικά (φαντασία, πρωτοτυπία). Ταυτόχρονα αποτυπώθηκε η αναγκαιότητα της παρουσίας ανοιχτού και θετικού ψυχολογικού κλίματος στη σχολική αίθουσα ως προαπαιτούμενο διδακτικών παρεμβάσεων οπτικοακουστικής έκφρασης και δημιουργικής γραφής.

### **Περίληψη**

Αφετηρία της ερευνητικής μελέτης αποτέλεσε μια προβληματική κατάσταση, ένα ζήτημα που απασχολεί τους εκπαιδευτικούς και χρειάζεται βελτιωτικές παρεμβάσεις. Η προβληματική κατάσταση στην συγκεκριμένη μελέτη εντοπίστηκε σε δύο εμπειρικές διαπιστώσεις: (α) Η συχνά εκδηλωνόμενη αρνητική στάση των μαθητών/τριών απέναντι στις διαδικασίες γραπτού λόγου στο σχολείο, (β) Η αδυναμία των μαθητών/τριών στην παραγωγή ιδεών στο προσυγγραφικό στάδιο. Η διδακτική παρέμβαση έχει όλα τα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης καθώς από το ξεκίνημα υπήρχε μια διδακτική πρόταση, ανοιχτή σε βελτιωτικές αλλαγές, μια κυκλοειδής σπείρα σχεδιασμού, δράσης, αξιολόγησης και επαναδιατύπωσης του σχεδίου και η καθεμία απ' τις ενέργειες συσχετίζεται με τις άλλες, και, τέλος ενεργός εμπλοκή των συμμετεχόντων (ερευνητής, εκπαιδευτικοί, μαθητές/τριες) στην πρακτική σε όλα τα στάδια της έρευνας δράσης. Σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν εννέα (9) δίωρα μαθήματα με εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής σε δεκαπέντε (15) σχολικές τάξεις (Δ', Ε' και Στ') του δημοτικού σχολείου, με εμπλοκή των εννοιών της δημιουργικής γραφής και του οπτικοακουστικού γραμματισμού. Τα έργα της τέχνης (ζωγραφικά έργα, οι εικονογραφήσεις των λογοτεχνικών βιβλίων και οι εικόνες του κινηματογράφου) χρησιμοποιήθηκαν ως ερεθίσματα παραγωγής ιδεών στο προσυγγραφικό στάδιο με την τεχνική της τροποποίησης και ανατροπής μοτίβων: "Τι θα συνέβαινε αν...". Ταυτόχρονα, επιχειρήθηκαν βήματα επίτευξης στόχων οπτικοακουστικού γραμματισμού με την απόλαυση/κατανάλωση, την κριτική προσέγγιση και την παραγωγή εικόνων. Ως προς την συλλογή δεδομένων επιλέχθηκε η πολυμεθοδική προσέγγιση (παρατήρηση, συμπλήρωση

ερωτηματολογίου και συνέντευξη). Η επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων κατέδειξε ότι είναι εφικτή η υλοποίηση προγραμμάτων δημιουργικής γραφής με την χρήση εικόνων στο δημοτικό σχολείο, η εφαρμογή δραστηριοτήτων δημιουργικής γραφής σε παιδιά προεφηβικής ηλικίας μεταβάλλει σε θετική κατεύθυνση τη στάση των μαθητών/τριών απέναντι στην διαδικασία της συγγραφής κειμένων και η χρήση τεχνικών δημιουργικής γραφής οδηγεί στην βελτίωση των κειμένων που παράγουν οι μαθητές/τριες ως προς τα δημιουργικά τους χαρακτηριστικά.

**Λέξεις κλειδιά:** δημιουργική γραφή, οπτικοακουστικός γραμματισμός, πολυτροπικότητα, παραγωγή ιδεών, προσυγγραφικό στάδιο

## **Βιβλιογραφία**

- Bell, J. (2001) *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας, οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Αθήνα : Gutenberg.
- Carr, W. & Kemmis, S. (1997). *Για μια κριτική εκπαιδευτική θεωρία. Εκπαίδευση γνώση και έρευνα δράσης*, μτφρ. Αλεξάνδρα Παγανού-Λαμπράκη, Ευανθία Μηλίγκου και Κώτια Ροδιάδου-Αλμπάνη. Αθήνα: Κώδικας.
- Καλογεροπούλου, Χρ. (2006). *Σενάριο. Η τέχνη της αφήγησης στον κινηματογράφο*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Καρακίτσος, Α. (2012). “Δημιουργική Γραφή: μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας ή η επιστροφή της Ρητορικής;” *Κείμενα*, 15 (ηλεκτρονικό περιοδικό), πηγή: <http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/02-karakitsios.pdf>.
- Κατσαρού, Ε. και Τσάφος, Β. (2003) *Από την έρευνα στη διδασκαλία. Η εκπαιδευτική έρευνα δράσης*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Κωτόπουλος Η. Τ. (2012). “Η «νομιμοποίηση» της Δημιουργικής Γραφής”. *Κείμενα*, 15 (ηλεκτρονικό περιοδικό), πηγή: <http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/03-kotopoulos.pdf>.
- Σουλιώτης, Μ. (1995). *Αλφαβητάριο για την ποίηση*. Θεσσαλονίκη: Δεδούσης.
- Schirrmacher, R. (1998). *Τέχνη και δημιουργική ανάπτυξη των παιδιών*. Αθήνα: Ίων.
- Timbal-Duclaux, L. (1996). *Το δημιουργικό γράψιμο*. Αθήνα: Πατάκη.